

УДК 316.2

АНДРІЙ МЕЛЬНИКОВ,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Екзистенціальний поворот у сучасній соціології

Анотація

Автор розглядає особливості “екзистенціального повороту в соціології”, у зв’язку з чим представляє концепцію екзистенціальної соціології бельгійського вченого Марселя Болль де Баля, викладену у формі інтерв’ю. Обговорюються головні принципи екзистенціальної соціології Болль де Баля: екзистенціальна соціологія як фундаментальна теорія; “reliance” як центральне поняття (концепція); дослідження-дія як засадничий пізнавальний метод; “соціаналіз” як фундаментальна соціологічна практика; плюралізм моделей в соціології; клінічна або прикладна соціологія як перспективна царина досліджень, дій і навчання. Окрім цього вирішено загальні наукові проблеми соціологічного екзистенціалізму, які можуть правити за орієнтир для подальших емпіричних і прикладних досліджень. Як приклади наведено проблеми народження і біоетики, життєвого розвитку, любові як соціального феномена, танатоетики тощо. У підсумку автор зазначає, що екзистенціальна соціологія М.Болль де Баля може стати одним із ключових елементів системного поєднання розрізаних напрямів екзистенціально-соціологічної думки.

Ключові слова: екзистенціальна соціологія, екзистенціалізм, синтез, прикладна соціологія, теоретична інтеграція

У розвитку сучасної соціології упродовж останніх десятиліть спостерігалось кілька тенденцій, які полягали не так у послідовній зміні парадигм чи наукових шкіл, як у короткочасному домінуванні однієї із перспектив (на тлі мультипарадигмальності), чимало з яких самі по собі становили синтез різноманітних ідей і концепцій. У 1980–1990-ті роки на міжнародну орбіту вийшли теорії раціонального вибору і теорії глобалізації, причому останні

дотепер ведуть перед у поясненні соціальної реальності. Соціологія зазнала сплеску різних постмодерністських концепцій, делалі частіше почало лунати поняття гендеру, набули поширення феміністські підходи. Водночас у вжитку суспільствознавців з'явилися такі терміни, як “травма” і “ризик”, а суспільству був поставлений діагноз перманентної трансформації, котру описували як “плинну сучасність”, “соціальні мутації” або “нелінійну динаміку”. Соціологи почали порушувати питання щодо необхідності розвитку публічної та клінічної соціології, завоювали визнання теорії соціальних мереж, багато дослідників заговорили про кризу соціальних наук, про надмірну спеціалізацію їх. Обговорювалася тема необхідності повернення до побудови панорамних теоретичних картин соціальної реальності (*big pictures*), знову набув популярності цивілізаційний аналіз, активізувалася інвайронментальна соціологія тощо. Російський соціолог М. Романовський налічує 12 таких “поворотів” у сучасній соціології, що їх він згрупував за кількома критеріями: повернення інтересу до інтегрованих ресурсів соціологічного знання (історичний, культуральний повороти, поворот до пам'яті людей); зміна емпіричної методики (нарративний поворот); розширення підходів до розуміння соціальної дії та взаємодії (афективний, лінгвістичний, прагматичний, семіотичний та етичний повороти); загальнонаукові й методологічні зміни в підходах до об'єкта і предмета досліджень (онтологічний поворот, поворот до відношень, поворот до повсякденності тощо) [Романовський, 2007; 2009].

Вочевидь найбільше значення має той тип соціологічних поворотів, який заторкує загальнонаукові й теоретико-методологічні зміни в підходах до об'єкта і предмета досліджень, а відповідно має позначитися на логіці та спрямованості всіх інших поворотів. І справді, процеси, що відбуваються в сучасній соціології, можна схарактеризувати якщо не як онтологічний поворот, то, принаймні, як сталу тенденцію до такого повороту в найближчому майбутньому. Сутність її, на мій погляд, полягає у прагненні онтологізації *соціологічного пізнання*, бажанні вийти з абстрактних теоретичних лабіринтів до створення теорії живої людини та її соціального оточення, порушити питання про зміст і загальну картину соціального світу очима цієї людини, продовжити об'єднання мікро- і макрорівнів соціології завдяки категорії соціальної екзистенції й методології суб'єктивного реалізму. Онтологізація сучасної соціології виявляється також у бурхливому розвитку якісних методів і формуванні низки нових напрямів — візуальної соціології, соціології тіла, соціології емоцій тощо. І якщо уважно проаналізувати всі характеристики онтологічного повороту в соціології, ми побачимо саме актуалізацію екзистенціальної парадигми, котру багато *дослідників уже* вважали надбаням застиглого філософського минулого.

Одним із прикладів аргументації на користь онтологізації соціологічного знання можна вважати твердження Петра Штомпки, який убачає в сучасній соціології масштабний, парадигмальний зсув у бік нової соціології соціальної екзистенції. Цю парадигму польський соціолог разом із тим також називає соціологією повсякденного життя або третьою соціологією, яка заступила місце другої соціології дії і першої соціології систем. “Ідея соціальної екзистенції, — пише Штомпка, — сфокусована на те, що реально

відбувається в суспільстві людей на рівні між структурами та діями, де обмеження структур і динаміка дій продукують реальні соціальні події, що проживаються та спостерігаються, соціально індивідуальні практики, що становлять повсякденне життя, фактично єдине життя, що є у людей, яке не є ані цілком детермінованим, ані цілком вільним” [Штомпка, 2009: с. 4–5]. Цікаво, що Штомпка фактично повторює твердження фундатора екзистенціальної соціології Едварда Тірікьяна, який ще півстоліття тому сформулював аналогічні теоретико-методологічні принципи [Tiryakian, 1962; 1965; 1968; 1970]. Після Тірікьяна концепції екзистенціальної соціології розробляли, зокрема, представники каліфорнійської школи (Дуглас, Джонсон, Котарба та ін.) (див.: [The Existential Self, 1984; Existential Sociology, 1977]), бельгійський соціолог М.Болль де Баль [Bolle De Bal, 1986; 1992; 1995; 2000; 2004] та ін. Щоб розмежувати концепції екзистенціальної соціології 1960–1980-х років і повернення екзистенціальної парадигми в соціологію ХХІ століття, останню можна було б позначити як пост- або неоекзистенціальну соціологію, хоча такі термінологічні нововведення вимагають ґрунтовнішого подальшого вивчення¹ і не видаються тут принциповими. Утім, метою цієї публікації є презентація однієї з оригінальних концепцій екзистенціальної соціології, яку я вважаю перехідною між екзистенціальною соціологією 1960–1970-х років і поточною тенденцією відродження екзистенціалістської перспективи.

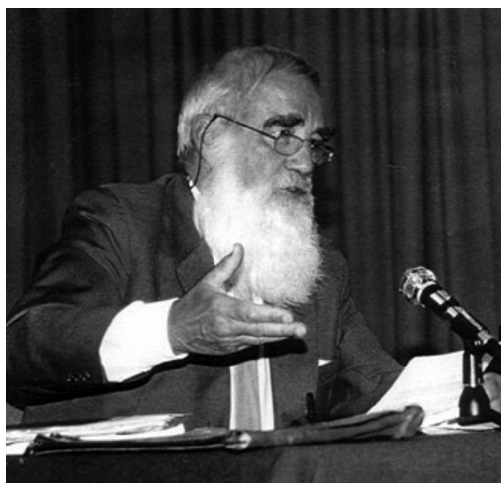
Попервах публікація не передбачала формат інтерв'ю. Одначе мірою роботи з матеріалами я переконався, що буде доцільним відобразити екзистенціально-соціологічну концепцію її власним методом, тобто шляхом звернення до первинного, реального контексту, до першоджерел, а в нашому разі — до автора. Як правило, інтерв'ю із соціологами мають біографічний характер і не розглядаються як спосіб викладу теоретичних постулатів. Проте ми переконані, що таке викладення може доволі адекватно передати суть ідей і їхній поточний стан у свідомості автора, а також послугувати важливим джерелом у подальших історико-соціологічних дослідженнях.

Праці бельгійського соціолога Марселя Болль де Баля маловідомі в українській соціології, найімовірніше внаслідок мовного бар'єра. Проте окремі його ідеї, зокрема пов'язані із соціологією спорту, поступово проникають і в українську соціологію (див., напр.: [Зинюк, 2009]).

Марсель Болль де Баль народився у Бельгії 1930-го року. Здобув освіту у сфері права й економіки, вивчав промислові відносини в Чиказькому університеті, є заслуженим професором Вільного університету Брюсселя, де в різні роки обіймав керівні посади. Болль де Баль — почесний президент Міжнародної асоціації франкомовних соціологів, соціальний консультант, громадський активіст і член муніципальної ради м. Лінкебек (Бельгія). Він автор, співавтор або редактор 29 книжок, а також понад 200 статей у царині

¹ Наприклад, російська дослідниця Л.Баєва використовує термін “неоекзистенціальна теорія” [Баєва, 2004], а український філософ К.Райда пропонує розглядати екзистенціальну соціологію як продукт постекзистенціалістського синтезу, тобто як постекзистенціалістський напрям [Райда, 1998]. На мій погляд, доцільнішим був би термін “неоекзистенціальна соціологія”.

екзистенціальної соціології, соціології праці, загальної соціології, клінічної соціології, прикладної “психосоціології” та групової динаміки, соціального управління, соціології сім’ї та спорту тощо. Наведене далі інтерв’ю з професором Болль де Бальєм було проведене у 2010 році.

Марсель Болль де Бальє

Екзистенціальна соціологія в особистостях: *Інтерв’ю з Марселем Болль де Бальєм*

Андрій Мельніков: Як Ви прийшли в соціологію? Як і коли Ви почули про цю науку вперше?

Марсель Болль Де Бальє: Я вивчав право, здобув ступінь магістра права і став доктором у галузі права (docteur en droit) у 1953 році. Утім, мені не подобалося право, і я не хотів ставати юристом. Крім цього я вивчав економіку й здобув ступінь у цій галузі 1954 року... Але я не міг — як і мій учитель — зрозуміти процес інфляції!?! І нарешті, я був зацікавлений курсом і семінаром із соціальної економіки й отримав грант фонду Ротарі на річне навчання у Сполучених Штатах, зокрема в Чиказькому університеті. Я планував відвідувати курси із промислових відносин, тобто переважно із соціології праці і менеджменту людських ресурсів, як це назвали б сьогодні. Але фактично я багато подорожував Штатами, автостопом або переганяючи автомобілі для дилерів із Півночі на Південь чи зі Сходу на Захід. У такий спосіб у 1954–1955 роках я відвідав 48 із 52 штатів, а також Канаду і Мексику. Це й було моїм шляхом, здолавши який, я став соціологом: відкриваючи різні нові культури і також різні соціальні системи... І це значно більше сформувало мене як соціолога, ніж читання соціологічних книжок. Мені здається, вперше я почув про соціологію під час вивчення права й економіки в Бельгії,